

LUGEJANÕUDLUSE RAHULDAMISEST KOJULAENUTUSES

K.Lepik

Lugejanõudluse ja selle rahuldamise uurimine on üks raamatukogunduse tõsisematest ja tähtsamatest probleemidest. Lugejate soovide täitmine on iga raamatukogu töö lõppeesmärk.

Teaduse ja tehnika tormilise arengu tõttu on formeerunud uut tüüpi lugeja, kes on mitmekülgsest arenenud ja haritud. Sellise lugeja soovide rahuldamine muutub järjest keerulisemaks. Seetõttu on raamatukogud sunnitud oma töö parandamiseks ette võtma ulatuslikke uuringuid lugejaskonna koostisest ja lugejanõudlusest. Ajakirjanduses avaldatud uuringute meetodika pakub huvi ka teistele raamatukogudele. Lugejanõudlust on uurinud ENSV TA Teaduslik Raamatukogu (2), rida Leningradi ja teiste linnade teaduslik-tehnilisi raamatukogusid (3) ning ka NSVL Riiklik Avalik Teaduslik-Tehniline Raamatukogu (1). Lugejanõudluse uurimise seisukohalt on tähtsal kohal äraütlaste analüüs, millele pööratakse tõsist tähelepanu Moldaavia NSV TA Teaduslikus Keskraamatukogus (4).

Lugejanõudlust ja selle rahuldamist TRÜ TR teaduskirjanduse kojulaenutuses ajendas uurima kasutajaskonna tunduv suurenemine alates 1982. aastast seoses raamatukogu kolimisega uude hoonesse. Tekkis vajadus jõuda selgusele, kes lugejatest laenutavad kirjandust koju, milline on nõudluse temaatika ja kuidas suudetakse seda rahuldada. Alusmaterjaliks võeti lugejate soovisedelid, mis peegeldasid 1984.a. veebruarist kuni juunikuuni kasutatud kirjandust ja samal perioodil antud äraütlast. Soovisedelid täiendati andmetega lugejate töö või õpingute kohta.

Kuna kasutajaskond määrab nõudluse temaatika, siis ise loomustatakse kõigepealt seda. Vaatlusperioodi jooksul pöördus teaduskirjanduse kojulaenutusse kirjanduse saamiseks 3565 ülikooli lugejat, kellest 2703 olid statsionaarsed üliõpilased, 324 kaugüliõpilased, neist oli filoloogide ja juriste 98. Ettevalmistusosakonnas õppijaid oli 30.

Statsionaarsed üliõpilased teaduskirjanduse
laenuajatena

Teaduskond, osakond	Statsionaarsete üliõpilaste arv 1.I 1984.a.	Teeninda- tute arv	Teeninda- tute %
Ajaloo-teaduskond	362	216	59,7
ajalugu	152	105	69,0
defektoloogia	116	59	50,9
psühholoogia	94	52	55,3
Arstiteaduskond	1819	662	36,4
ravi	900	381	42,3
pediaatria	280	92	32,9
stomatoloogia	103	42	21,8
farmaatsia	200	49	24,5
spordimeditsiin	246	98	39,8
Bioloogia-geograafia- teaduskond	416	218	52,4
bioloogia	235	114	48,5
geograafia	121	77	63,6
geoloogia	67	27	45,0
Filoloogiateaduskond	855	555	65,0
eesti filoloogia	249	156	62,7
inglise filoloogia	143	83	58,0
saksa filoloogia	84	56	66,7
vene filoloogia	284	195	68,7
zurnalistika	74	51	68,9
prantsuse filoloogia	21	14	66,7
Füüsika-keemiateaduskond	459	210	45,8
füüsika	265	127	48,0
keemia	194	83	42,8
Kehakultuuriteaduskond	186	66	35,5
Majandusteaduskond	654	406	62,0
kaubandusökonoomika	100	52	52,0
rahandus ja krediit	160	77	48,1
kaubandusraamatupidami- ne	174	112	64,4
majandusküberneetika	97	47	48,5
kaubatundmine	123	56	45,5
Matemaatikateaduskond	374	181	48,4
matemaatika	196	103	52,6
rakendusmatemaatika	178	78	43,8
Õigusteaduskond	269	189	70,3
Kokku	5394	2703	50,1

Protsentuaalselt kasutasid teaduskirjanduse kojulaenuamise võimalust kõige rohkem juura, ajaloo ja vene filoloogia, kõige vähem stomatoloogia, farmaatsia ja kehakultuuri üliõpi-

lased. Absoluutarvudes olid esikohal arsti-, järgnesid filoloogia-, majandus-, bioloogia-geograafia-, füüsika-keemia- ja õigusteaduskonna üliõpilased.

Ülikooli õppejõududest laenas kirjandust 120 inimest, aspirantidest 46, teaduritest 71, teenistujatest 271, kellest 202 olid TRÜ TR töötajad. 237-st õppejõust, aspirandist ja teadurist oli meedikuid 33,8%, filolooge 9,5%, ajaloolasi 7,3%, majandusteadlasi 6,5%, juriste 5,2%. Teistelt aladelt oli kirjanduse laenajaid vähem. Kirjandust tellisid ka 324 kaugüliõpilast ja 30 ettevalmistusosakonnas õppijat. Tartu ettevõtete ja asutuste töötajaid oli 913. Nende hulgas oli 40 EPA õppejõudu ja teenistujat ning 193 üliõpilast, 59 arsti, 54 õpetajat, 80 Tartu teadusasutuste töötajat. Kõige rohkem laenajaid oli Füüsika Instituudist (27) ning Zooloogia ja Botaanika Instituudist (18). Keskkooliõpilasi pöördu- dus kojulaenutusse 95.

Soovitud kirjanduse temaatikast. Erinevate teadusalade kirjanduse tellimist iseloomustab järgmine tabel.

Tabel 2

Erinevate teadusalade kirjandusele esitatud soovid

Teadusala	Soovide arv	% soovide üldarvust
1	2	3
1. Arstiteadus	5304	16,4
2. Majandusteadus	3619	11,2
3. Kirjandusteadus	2102	6,5
4. Õigusteadus	2031	6,3
5. Keeleteadus	1918	5,9
6. Ajalugu	1800	5,6
7. Bioloogia	1746	5,4
8. Filosoofia*	1704	5,3
9. Poliitika**	1531	4,7
10. Füüsika	1406	4,3
11. Keemia	1348	4,2
12. Pedagoogika	1304	4,0
13. Psühholoogia	1126	3,5
14. Matemaatika	1103	3,4
15. Teadused Maast	949	2,9

* Siia kuulub ka marksism-leninism, v.a. klassikute teosed, mida loetakse peamiselt õppekirjanduse kojulaenutusest.

** Siia kuuluvad ka NIKP ajalugu ja teaduslik kommunism.

1	2	3
16. Kehakultuur ja sport	557	1,7
17. Tehnika	515	1,6
18. Ülejäänud teadusalad	2317	7,1
Kokku	32380	100,0

Arstiteaduslikust kirjandusest sooviti kõige rohkem raamatuid sisehaiguste, eriti aga südame-veresoonkonna haiguste kohta. Peamiselt seda kirjandust vajasid ka Tartu raviasutuste arstid. Teiste erialade lugejad nõudsid esmajoonel kirjandust psühhoterapiast. Majandusteaduskonna õppejõud ja üliõpilased vajasid enamasti kirjandust, mis käsitles asutuste ja ettevõtete majanduslikku tegevust. Kirjandusteaduslike trükiste hulgas olid nõutavamad kirjanike elu ja loomingut käsitlevad väljaanded, mida tellisid aktiivselt ka keskkooliõpilased. Õigusteaduse alal sooviti kõige enam kirjandust kriminaalõiguse ja -protsessi kohta. Õigusteaduslikku kirjandust tellisid ka majandusteaduskonna üliõpilased majandusliku tegevuse õigusliku reguleerimise ja ülikoolivälised lugejad tööõiguse ja sotsiaalkindlustuse kohta.

Keeleteaduslikust kirjandusest sooviti kõige rohkem raamatuid vene keele ja selle õpetamisega seotud küsimuste kohta. Võib esile tõsta kirjanduse kasutamist semantika alalt ja võõrfiloloogide puhul ka kirjandust tõlkeprobleemidest. Teiste alade ja väljastpoolt ülikooli lugejate huvi keeleteaduse vastu oli seotud üksikute võõrkeeltega nagu itaalia, hispaania, norra, rootsi jt. Ajaloolased nõudsid kirjandust rohkem NSVL ja ENSV ajaloo varasematest perioodidest. Teiste erialade üliõpilased ja lugejad väljastpoolt ülikooli laenasid aga kirjandust enamasti Suure Isemasaõja ja Eesti 1940. a. sotsialistliku revolutsiooni kohta. Bioloogia-alasest kirjandusest oli nõutavam kirjandus üldbioloogiast: evolutsioonist, pärilikkusest, rakumorfoloogiast, biofüüsikast, füsioloogiast. Nimetatud kirjandust soovisid veel meedikud ja füüsikud, väljastpoolt ülikooli ZBI ja ELVI töötajad ning ka V keskkooli õpilased.

Filosoofia alalt olid nõutavamaks käsitlused filosoofia ajaloo, esteetika, dialektilise materialismi ning K. Marxi, Fr. Engelsi ja V.I. Lenini tööde kohta. Filosoofilise kirjanduse soovijate hulgas oli erinevate erialade õppejõude, aspirante, teadureid ning üliõpilasi. Väljastpoolt ülikooli

nõudsid filosoofilist kirjandust peamiselt Tartu teadusasutuste töötajad. Poliitilisest kirjandusest huvituti enam meie maa ühiskondlikku tootmist, sotsialismileeri, arengu- ja kapitalistlike maade majanduslikku ja poliitilist olukorda käsitlevast kirjandusest. Üliõpilastest kasutasid poliitilist kirjandust rohkem majandus- ja õigusteaduskonna üliõpilased.

Teistelt teadusaladelt, kus kirjanduse laenamine oli väiksem, nõuti kõige enam kirjandust sellistel teemadel nagu tahke keha füüsika, luminestsents, elektrokeemia, aine õpetamise meetodika koolides, eripedagoogika, rakenduspsühholoogia, sotsiaalpsühholoogia, mandrite ja ookeanide füüsiline geograafia, üksikute spordialade treeningumeetodid ning raadio-elektronika.

Teaduskirjanduse kojulaenuosusektori ülesandeks on ka ilukirjanduse laenamine. Teadus- ja ilukirjandusele esitati kokku 43 500 soovi, sellest teaduskirjandusele 32 380 ja ilukirjandusele 11 120, mis moodustab vastavalt 74,4% ja 25,6%. Ilukirjandusele esitatud soovidest oli 26,2% eesti, 34,8% vene ja vene nõukogude ning 39% välismaa ilukirjandusele.

Soovid ilukirjandusele jagunesid lugejate vahel protsentuaalselt järgmiselt.

Tabel 3

Ilukirjandusele esitatud soovid

Lugejakategooria	% soovide üldarvust
1	2
Üliõpilased	
ajalooteaduskonnast	7,1
arstiteaduskonnast	12,4
bioloogia-geograafiateaduskonnast	5,0
filoloogiateaduskonnast	25,5
füüsika-keemiateaduskonnast	3,2
kehakultuuriteaduskonnast	2,5
majandusteaduskonnast	3,0
matemaatikateaduskonnast	3,4
õigusteaduskonnast	4,8
TRÜ õppejõud ja teenistujad (v.a. raamatukogu oma töötajad)	3,8
Teadusraamatukogu töötajad	12,9
Keskkooliõpilased	3,0

1	2
EPA töötajad ja üliõpilased	5,2
Teised väljastpoolt ülikooli lugejad	8,2
Kokku	100,0

Väljastpoolt ülikooli lugejad esitasid 16,4% ilukirjandusele esitatud soovidest.

Äraatlustest. Lugejanõudluse iseloomustus poleks täielik, kui ei oleks pööratud tähelepanu soovidele, mida ei saanud rahuldada. Rahuldatud soovide analüüs ei anna veel täielikku pilti nõudluse kohta ja sellest ei piisa raamatukogufondi seisukorra iseloomustamiseks. Äraatlusi oli põhjusel "laenuetatud" 97,5%, "kõitmisel" 0,8%, "teadmata" 1,9%. Äraatluste kohta põhjusega "puudub raamatukogus" ei olnud võimalik koguda andmeid, kuna lugejad ei pöördu kataloogist raamatu mitteleidmise korral alati konsultandi poole.

Tabel 4

Äraatluste jagunemine teadusalade kaupa

Teadusala	Äraatluste arv	Rahuldatud ja esitatud soovide suhe
1. Arstiteadus	224	0,9577
2. Majandusteadus	142	0,9607
3. Kirjandusteadus	90	0,9571
4. Ajalugu	80	0,9555
5. Keeleteadus	78	0,9593
6. Õigusteadus	76	0,9625
7. Bioloogia	76	0,9564
8. Filosoofia	68	0,9600
9. Poliitika	66	0,9568
10. Pedagoogika	59	0,9547
11. Füüsika	56	0,9601
12. Keemia	53	0,9606
13. Psühholoogia	51	0,9547
14. Matemaatika	43	0,9610
15. Teadused Maast	34	0,9641
16. Kehakultuur ja sport	23	0,9587
17. Tehnika	22	0,9572
18. Ülejäänud teadusalad	103	0,9555
19. Ilukirjandus	780	0,9298
Kokku	2124	0,9511

Ilmneb, et paremini oli võimalik rahuldada soove kirjandusele juura, matemaatika, majanduse, keemia ja füüsika kohta, halvemini rahuldati soove kirjandusele pedagoogikast, psühholoogiast, ajaloo- ja bioloogiast.

Lugejatest said äraütlusi: üliõpilased 70,1%, lugejad väljastpoolt ülikooli 22,2%, TRÜ õppejõud ja teenistujad 7,7%.

Tabel 5

Äraütluste jagunemine teose keele järgi

Lugejakategooria	Teose keel	Äraütlused %des	Äraütlused teaduslikule ja populaarteaduslikule kirjandusele %des	Äraütlused ilukirjandusele %des
Üliõpilased	eesti	34,2	37,7	62,3
	vene	22,2	30,5	69,5
	võõrkeel	43,6	19,2	80,8
Ülikooli õppejõud ja teenistujad	eesti	26,2	37,9	62,1
	vene	71,1	70,2	29,8
	võõrkeel	2,7	81,2	18,8
Lugejad väljastpoolt ülikooli	eesti	37,2	54,8	45,2
	vene	61,3	65,6	34,4
	võõrkeel	1,5	92,4	7,6

Ülaltoodud andmetest näeme, et üliõpilastel oli tunduvalt rohkem äraütlusi ilukirjandusele võrreldes teadusliku ja populaarteadusliku kirjandusega. Lugejate puhul väljastpoolt ülikooli oli suhe vastupidine, mis näitab ühtlasi, et nad ei tule raamatukogu lugejateks mitte ainult ilukirjanduse pärast. Ülikooli töötajad said rohkem äraütlusi eestikeelsele ilukirjandusele, võrreldes eestikeelse populaarteadusliku kirjandusega. Küllalt palju, 20,2%, oli äraütlusi venekeelsele teaduslikule kirjandusele, mis on ilmunud väljaspool Moskvat ja Leningradi. Nimetatud äraütlustest oli 32,3% Kiievis, 14,5% Minskis, 8,1% Novosibirskis ilmunud kirjandusele. Toodud andmed näitavad, et ka väljaspool Moskvat ja Leningradi väljaantud kirjanduse eksemplaarsusele tuleb komplekteerimisel pöörata võimalikult rohkem tähelepanu. Takistuseks on selle kirjanduse väikesed tiraažid, eriti

käib see kõrgkoolide väljaannete kohta, millel on lugejanõudluses oluline koht.

Ulatusliku lugejauuringuga ilmnes, et näit. psühholoogia- ja pedagoogika-alase kirjanduse komplekteerimisele on vaja osutada tõsisemat tähelepanu. Selgusid ka eri lugejakategooriate nõudluse iseärasused. Nii ei jätku üliõpilastele võõrkeelset ilukirjandust, teadustöötajatele aga teaduskirjandust vene ja võõrkeeltes. Uuringu tulemused võimaldavad korrigeerida komplekteerimist, arvestades teoste sisu ja eksemplaarsust, muuta kirjanduse laenutustähtaegu, enam põhjendatult valida raamatuid avariilitele.

On arusaadav, et suurtes raamatukogudes on lugejanõudluse uurimist sellises ulatuses harva võimalik ette võtta. Seetõttu analüüsitakse tavaliselt uudiskirjanduse kasutamist, nagu seda tehakse ka TRÜ ja TPI raamatukogudes.

Kirjandus

1. Архангельская И.Н. Изучение состава читателей и их спроса на литературу в ГПНТБ СССР // Тр. ГПНТБ СССР. 1967. Вып. I. С. 22-40.
2. Ваттер Э.К.-Ф. Исследование состава читателей, выдаваемой литературы и посещаемости в Научной библиотеке АН Эстонской ССР // НТБ СССР. 1974. № 5. С. 6-12.
3. Гаккель М.М. Итоги изучения состава читателей и их запросов // НТБ СССР. 1969. № 6. С. 25-31.
4. Пожого Е.И. Работа с отказами в Центральной научной библиотеке АН Молдавской ССР // Оптимизация традиционных форм обслуживания читателей: Сб. науч. тр. библиотек АН СССР и акад. наук союз. респ. М., 1980. Вып. 3. С. 75-83.

УДОВЛЕТВОРЕНИЕ ЧИТАТЕЛЬСКИХ ЗАПРОСОВ В АБОНЕМЕНТЕ НАУЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

К.Депик

Резюме

Одним из критериев оценки обслуживания читателей является уровень удовлетворения читательских запросов. На основе читательских требований был проведен анализ удовлетворения этих запросов за период с февраля по июнь 1984 г. Читательский состав численно возрос в связи с началом работы в новом здании библиотеки в 1982 г. Значительно больше стали пользоваться абонементом научной литературы студенты, которые в указанный период составляли 85% читателей этого пункта обслуживания (3 027 из 3 565). Читателями абонемента научной литературы являлись более 70,3% студентов юридического факультета, 69% историков и 68,9% журналистов и т.д. Самую малую активность в посещении абонемента научной литературы проявили студенты-фармацевты (24,5%) и стоматологи (22%). Из числа аспирантов, преподавателей и научных сотрудников больше всего читательских требований предъявляли медики, историки, экономисты и юристы.

913 читателей было извне университета: из научно-исследовательских институтов, ЭСХА, медицинских учреждений, средних специальных учебных заведений и общеобразовательных школ.

Читателями было предъявлено всего 43 500 требований, из них II I20 - на художественную литературу. Из научной литературы больше запрашивалась литература по медицине (16,4% от общего количества), далее следовали запросы по экономике, правоведению, литературоведению и языкознанию. Читательских требований на новую литературу было значительно больше: в 1945-1958 гг. - 7,1%, в 1959-1972 гг. - 29,4%, в 1973 - 1984 гг. - 63,5%.

Более всего были удовлетворены читательские требования на литературу по математике, правоведению, экономике, химии и физике. Соотношение удовлетворенных и предъявленных требований составляло 0,96. Менее удовлетворялись требования на литературу по психологии, педагогике, истории и биологии (соотношение колеблется от 0,95 до 0,96). Больше было отказов на художественную литературу (соотношение 0,93).

Исходя из читательских категорий, выяснили, что больше всего отказов на свои запросы получили студенты: 70,1% от общего количества отказов. На долю преподавательского состава ТГУ пришлось 7,7% отказов и внеуниверситетских читателей - 22,2%.

Изучение читательских запросов дало библиотеке ценную информацию. Были выявлены отрасли знания, по которым комплектованию книг следует уделять серьезное внимание (психология, педагогика и др.). Выяснили характерные особенности потребностей разных читательских категорий (например, студентам особенно не хватает художественной литературы на иностранных языках, научным сотрудникам - научной литературы на русском и иностранных языках и т.д.). Результаты исследования позволяют корректировать комплектование по содержанию и экзemplярности, а также вносить изменения в сроки выдачи литературы, более аргументированно выбирать литературу для открытого доступа.

ANALYSE DER IN DER LEIHSTELLE DER UB TARTU
EINGEGANGENEN LEIHSCHEINE

K. Lepik

Zusammenfassung

Eines der Kriterien für die Beurteilung der Leserbedienungs stellt das Niveau der Befriedigung von Literaturbedürfnisse dar. Zur Feststellung dieses Niveaus wurde die Analyse der vom Februar bis Juni 1984 eingereichten Leihscheine durchgeführt. Die Bestellung hängt vom Leserschaft, die zahlenmäßig mit dem Beginn der Arbeit in dem neuen Bibliotheksgebäude im Jahre 1982 gewachsen ist, ab. Bedeutend mehr wurde die wissenschaftliche Leihstelle von jener Zeit an von Studenten benutzt, die in der obenerwähnten Periode 85% der Benutzer dieses Bedienungspunktes bildeten (3027 von 3565 Lesern). In einigen Fachgebieten war das Leserprozent von der gesamtzahl der Studenten besonders groß: Juristen - 70,3%, Historiker - 69%, Journalisten - 68,9%. Am wenigsten besuchten die Leihstelle die Studenten-Farmazeuten (24,5%) und -Stomatologen (22%). Von Aspiranten, Lehrkräften und wissenschaftlichen Mitarbeitern reichten die meisten Leihscheine Mediker, Ökonomen und Juristen ein.

913 Leser waren aus Institutionen und Anstalten der Stadt Tartu: aus der Estnischen Landwirtschaftlichen Akademie, aus den Medizinanstalten, Schulen, wissenschaftlichen Instituten.

Im ganzen haben die Leser 43 500 Leihscheine eingereicht, 11 120 davon auf schöngestige Literatur. Von der wissenschaftlichen Literatur wurde meist die Literatur auf dem Gebiete der Medizin (16,4% von der Gesamtzahl) verlangt, es folgte die Literatur auf dem Gebiete der Ökonomie, der Literatur-, Rechts- und der Sprachwissenschaft.

Überwiegend wurde die neue Literatur verlangt: 1945-1958 7,1%, 1959-1972 29,4%, 1973-1984 63,5%. Am besten gelang es, die Bestellungen auf den Gebieten der Mathematik, der

Rechte, der Ökonomie; der Chemie und der Physik zu erledigen. Die Korrelation zwischen den erfüllten und unerfüllten Bestellungen ist 0,96. Schlechter wurden die Bestellungen auf die Literatur über Psychologie, Geschichte und Biologie befriedigt (die Korrelation 0,95 bis 0,96). Am meisten wurden die Bestellungen auf schöngeistige Literatur abgesagt (Korrelation 0,93).

Was die Lesergruppen anbetrifft, so wurden am meisten die Bestellungen der Studenten abgesagt - 70,1% von der Gesamtzahl der Absagen, betreffs der Lehrkräfte beträgt diese Zahl 7,7%, der Leser außerhalb der Universität - 22,2%.

Von der Untersuchung der Leihscheinne hat die Bibliothek wertvolle Daten bekommen. Es wurden die Wissenschaftsgebiete festgestellt, derer Erwerbung man mehr Aufmerksamkeit schenken muß (Psychologie, Pädagogik u.a.m.), man lernte die Interessen verschiedener Lesergruppen kennen (z.B. brauchen Studenten mehr schöngeistige Literatur in Fremdsprachen, die Wissenschaftler mehr wissenschaftliche Literatur im Russischen und in Fremdsprachen u.s.w.). Die Ergebnisse der Untersuchung ermöglichten die Erwerbung zu korrigieren sowohl inhaltlich als auch betreffs der Staffelung, die Leihfristen zu ändern und die Literatur für Freihandregale begründet auszuwählen.